

Angående deltagelse i afstemningerne oplyses følgende:

„1. Deltagelsen i afstemninger i de tilfælde, hvor alene obligatoriske referenda forekommer, beløber sig gennemsnitlig til 50 pct. af de ved samtidigt valg stemmende eller op mod 40 pct. af alle stemmeberettigede.

2. Deltagelse i afstemningerne i de egentlige referendum-stater — med initiativ og fakultativt lovreferendum — beløber sig gennemsnitligt til op mod 75 pct. af de ved samtidigt valg stemmende eller til 55 pct. af alle stemmeberettigede. Deltagelse ved afstemninger på begæring fra folkets side er i reglen højere end ved obligatoriske referenda, og deltagelse ved initiativ-afstemninger er højere end ved referenda.

3. Variationerne i deltagelsen — absolut set — beror i første række foruden på det pågældende spørgsmåls karakter dels på deltagelsen ved samtidigt afholdt valg, dels på interessen for andre samtidigt fremlagte spørgsmål. Når intet valg afholdes samtidig, kan en formindskelse af den gennemsnitlige deltagelse konstateres.“ (206).

Det kan på grund af ringe deltagelse ofte være et spørgsmål, hvorvidt afstemningerne kan tages som udtryk for en virkelig folkeopinion. „Allerede det forhold, at stemmefrekvensen ved en vis afstemning er stærkt afhængig såvel af deltagelse i samtidig afholdt valg som af deltagelsen i andre samtidige afstemninger, tyder på, at mekanisk afstemning — afstemning uden dybere overbevisning eller selvstændig standpunkttagen — forekommer i stor udstrækning. Mange valgmænd, som ikke er tilstrækkeligt interesserede i et vist spørgsmål til alene for dets skyld at indfinde sig ved stemmeurnen, afgiver dog deres stemme vedrørende dette spørgsmål, når de i anden anledning er kommet til stede.“ (209).

I samme retning tyder også den ejendommelige erfaring, at vælgerne viser tendens til at stemme på samme måde med hensyn til flere samtidig forelagte spørgsmål. „Især fremtræder denne tendens i stater med blot obligatoriske referenda. Ser vi f. eks. på grundlovsafstemningerne i New York, finder vi, at i de fleste tilfælde har folket enten forkastet eller antaget samtlige på samme tid fremlagte forslag, selv om disse har været uden indbyrdes sammenhæng. Den store mængde af deltagere i afstemningen har tydeligt nok stemt på forslagene i en klump, enten ja eller nej over hele linien. Noget lignende er forekommet også i andre stater (210). Der kan også spores en tendens til at stemme nej i spørgsmål, som vælgerne ikke har evne eller vilje til at danne sig nogen virkelig mening om. Dette forklarer til dels den udpræget negative karakter af afstemningerne: ca. 60 pct. af disse forkastes (195).

Sammenfattende bedømmelse.

Forfatteren begynder med at fremholde, at det er selvfølgelig, at referendum kun kan virke i retarderende, konserverende retning, medens initiativets virkning må være den stik modsatte. På grundlag af dette apriorisk givne forhold har man været tilbøjelig til at drage den slutning, at referendum virker i konservativ, initiativet i radikal retning. Dette kan dog ikke uden videre godkendes. I et stort antal tilfælde er det fakultative referendum blevet benyttet til at tilintetgøre lovgivningsbeslutninger, som må anses for at være af konservativ eller reaktionær art. Om folkets direkte medvirken til lovgivningen har været til gavn for den politiske udvikling eller ej, er et spørgsmål, der ikke kan besvares objektivt. Man savner enhver målestok til at afgøre, hvem af parterne der i tilfælde af konflikt har haft „ret“. Man kan næppe sige andet, end at instituttet gennemgående understøttes af den offentlige opinion.

„Det eneste holdbare udgangspunkt for en bedømmelse synes at måtte være det almindelige demokratiske postulat, som ligger bag ved folkeafstemnings-ideen, nemlig at lovgivningen skal være i overensstemmelse med folkeopinionen. Udgår man herfra, kan